

FRANCESC CARDONA

Actituds lingüístiques a Formentera

ALGUNS APUNTS SOBRE
ELS MÈTODES QUALITATIUS EN SOCIOLOGIA

per Bernat Joan i Mari

Descriure com funciona un aspecte concret d'una determinada societat sol constituir una autèntica aventura. Cal conduir per viarans complexos, establir xarxes de relacions inesperades, sovint més complicades que no es preveia inicialment; preveure canvis de rumb quan sorgeixen aspectes inesperats; i, fins i tot, en determinades ocasions, canviar de mètode (o fer-lo més complex) a partir de les dades obtingudes inicialment.

La descripció sociològica es fa bàsicament a través de qüestionaris que són contestats per una mostra de persones enquestades que se suposa que són representatives de l'univers a analitzar (entengui's univers com el conjunt de la societat a estudiar). El posterior processament d'aquests qüestionaris resposts es durà a terme a través de mètodes de quantificació, normalment de base estadística. Deixam a l'estadística, doncs, la part fonamental de la descripció sociològica.

No deu ser sobrer, en aquest punt, recordar la famosíssima

frase de Benjamin Disraeli, el que fóra primer ministre britànic: "there are lies, damned lies and statistics" (hi ha mentides, mentides podrides i estadístiques). Les estadístiques es limiten a donar-nos una visió estàtica de la realitat, què passa en un moment determinat, però no ens permeten, si no se sofistiquen i se'ls ajunten mètodes qualitatius, de saber com evoluciona una qüestió concreta. L'estadística, per tant, ens ofereix una informació parcial i manipulable.

Sobre la manipulabilitat de les estadístiques, basti observar enfocaments diferents a l'hora de donar xifres sobre una mateixa qüestió. Segons la Conselleria d'Educació i Cultura del Govern Balear, per exemple, aproximadament un 70% dels centres de les illes Balears i Pitiüses tenen algun programa d'ensenyament en català (és a dir, s'hi ensenya quelcom més que l'assignatura de llengua catalana), mentre que un 30% dels centres ho fan tot en espanyol. Segons una enquesta de

l'Obra Cultural Balear, però, resulta que el 70% dels centres esmentats escolaritzen només el 30% dels alumnes, de manera que 3 de cada 10 alumnes reben parcialment o totalment el seu ensenyament en català, mentre que el 70% el reben tot en espanyol (els centres més descatalanitzats són també els centres més grans).

Actituds lingüístiques i estadística

Aplicar l'estadística per valorar actituds lingüístiques es pot fer perfectament, però de vegades, a través de l'estadística, d'una manera insospitada, se'ns apareixen unes certes actituds lingüístiques. Cal recórrer, idò, al paradigma de l'anàlisi de les actituds per tal de poder llegir correctament unes determinades estadístiques.

He escollit el cas de l'estudi que estam portant endavant sobre usos i actituds lingüístiques a Formentera (encara en fase d'elaboració) per mostrar aquest aspecte d'una manera una mica més detallada.

“A Formentera
(...) mentre que hi
ha una gran
consciència pel
que fa a la
defensa del medi
natural, aquesta
consciència
disminueix
notablement a
l'hora de parlar
del medi cultural
(entenent per
medi cultural la
forma de vida,
cultura, llengua,
literatura...)”

(Foto:
Josep Marí.)

Començarem exposant què s'entén per actitud lingüística (concepte subsidiari, evidentment, del concepte més general d'actitud). L'actitud lingüística (o les actituds lingüístiques, en plural) és la predisposició favorable, neutra o desfavorable envers l'ús d'una determinada llengua a un cert nivell o amb una gent concreta.

L'anàlisi de les actituds correspon fonamentalment al camp de la psicolingüística, però aquest camp sol interferir amb altres, com, per exemple, molt habitualment el de la sociolingüística. La psicolingüística s'acosta a l'estudi de les actituds per intentar canviar-les, de cara a possibilitar uns determinats objectius (dins l'àmbit de l'ensenyament, o en relació amb la integració social o nacional d'unes determinades comunitats humanes).

La sociolingüística, en canvi, es dedica més aviat a la descripció dels usos de la llengua i dels condicionaments socials que conflueixen perquè aquests usos es produeixin o no es produeixin.

L'actitud lingüística que es manifesta a través d'unes dades estadístiques que no la buscaven és una mica com el llop de l'inconscient col·lectiu que tata l'orella al darrere de la realitat que

més o menys se'ns manifesta. Si no és així, les actituds solen ser estudiades a través de mètodes qualitius (l'entrevista personal, l'observació directa, l'anàlisi de textos...).

Trobar sense buscar: actituds lingüístiques a Formentera

Fa uns anys començarem la tasca de dur a terme una caracterització sociològica, en diversos camps i àmbits, de l'illa de Formentera. Un dels aspectes a analitzar, per descomptat, era l'estat del conflicte lingüístic en el si de la societat formenterera. Com a treball previ a aquesta anàlisi sociològica, buidarem el cens de Formentera de l'any 1987, on s'inclouia, per primera vegada, una pregunta relacionada amb la llengua pròpia de l'illa (innominada, com sol ocórrer en aquest tipus de qüestionaris oficials).

En la societat formenterera, com arreu dels Països Catalans, podríem distingir tres actituds bàsiques envers l'ús de la llengua catalana, tant entre autòctons com entre la població forània que s'ha establert a l'illa o que hi viu provisionalment:

a) Els sectors favorables a l'ús normal generalitzat de la llengua pròpia de l'illa.

b) Els sectors que s'afirmen “neutrals” o “bilingüistes”, que, en realitat, propugnen el manteniment de l'ordre establert, però que manifesten unes postures diguem-ne més “light”, i

c) Els sectors obertament contraris a la normalització de l'ús de la llengua catalana.

Teòricament, hi insistesc, això no es pot veure a través de les dades que ofereix el cens poblacional, es demana a les persones enquestades quin coneixement tenen de la llengua pròpia de l'illa, i aquestes persones s'han de situar en una escala que va d'1 a 6 (una mena d'Escala de Likert, aplicada, però, a la competència lingüística):

1. No entén, ni parla, ni escriu el català.

2. L'entén, però no el parla ni l'escriu.

3. L'entén i el parla una mica, però no el llegeix ni l'escriu.

4. El parla i el llegeix una mica, però no l'escriu.

5. El parla i el llegeix fluidament, i l'escriu una mica.

6. El parla, el llegeix i l'escriu fluidament.

Les dades que oferirem tot seguit, com podrem veure, no són en absolut fiables com a tals dades

estadístiques, però ens donen una perspectiva magnífica de les actituds lingüístiques que podem trobar en aquest petit univers concret que és l'illa de Formentera.

Les orelles del llop i la pell d'anyell

Segons les nostres deduccions, el coneixement del català que confessen tenir les persones censades a Formentera depèn no del coneixement real que en tenen, sinó de les expectatives que tenen en relació a la llengua i de la seva pròpia actitud, del model lingüístic que ells voldrien per a la societat formenterera.

Per exemple, entre la població no formenterera d'origen, aquells que afirmen tenir un millor coneixement del català són els treballadors menys qualificats —entre els cambrers que fan temporada d'estiu, els treballadors de la construcció, etc., més d'un 50% de les persones censades afirmen entendre la llengua catalana, i fins i

tot n'hi ha un percentatge elevat que afirmen parlar-la “una mica”—, mentre que les persones que tenen un estatus social més elevat afirmen tenir menys coneixement de la llengua catalana. Es dona el cas, per exemple, d'un professional liberal que entén perfectament el català (això ho sabem per observació directa) que al cens afirma no comprendre mica la nostra llengua.

Les raons d'aquestes respostes, al nostre entendre, són evidents:

—Per un cantó, per als treballadors vinguts de fora de l'illa, arribar a conèixer el català pot millorar la seva perspectiva professional i, així mateix, entenen i parlant ni que sigui una mica la llengua de Formentera, se senten més integrats a l'illa. A menys poder econòmic més necessitat d'integració social (?).

—D'altra banda, els foranis més ben situats no necessiten la llengua catalana per prosperar

professionalment. La necessitat de conèixer el català —la mateixa existència de la llengua— és vista com una nosa per part d'aquests sectors. En conseqüència, responen en funció d'allò que voldrien que existís i no en funció de la seva realitat, de la seva circumstància concreta.

En certa manera, això ens recorda el tipus d'entrebanc que varen tenir els investigadors Jaume Farràs i Emili Boix a l'hora d'analitzar els usos i actituds lingüístiques a l'ensenyament mitjà a Andorra. En anar a enquestar alumnes del Liceu Francès, la direcció del centre volia fornir-los la mostra d'alumnes ella mateixa, sense que els investigadors poguessin intervenir en aquella suposada selecció per atzar. Sembla bastant clar que la direcció del liceu, contrària a la catalanització de l'ensenyament, volia oferir-los una mostra d'estudiants completament descatalanitzats, per deixar ben clar que

“De l'anàlisi de la realitat formenterera hi ha una cosa que, en principi, sorprèn: Formentera deu ser l'illa de tot el conjunt balearic que presenta un nivell més elevat de consciència ecològica entre els seus habitants. De consciència ecològica entesa en el sentit restrictiu de consciència de la necessitat de defensar l'entorn natural i el medi ambient.”
(Foto: Josep Mari.)

l'ensenyament en català no té base social. Contràriament, el grau de coneixement del català i les actituds cap a la llengua es mostrà que eren molt positives.

Idò a Formentera podem observar quelcom de semblant: un cert despotisme il·lustrat de base espanyola afirma conèixer el català molt més poc del que el coneix realment, amb la intenció solapada que la llengua catalana aparegui en les estadístiques com una llengua ja residualitzada, mentre que l'espanyol aparegui més majoritari del que realment és.

Recordem, com apunta Jesús Tusón al seu llibre *Mal de llengües*, que habitualment les dades estadístiques tendeixen a deformar les llengües, convertint les més grans en encara més grans i les més petites en encara més petites del que són realment. Si ens diuen —i ho podem trobar en qualsevol quadre de dades comparant llengües diferents— que hi ha mig milió de parlants de basc, set milions de parlants de català, tres-cents milions d'hispanoparlants i nou-cents milions de parlants de xinès mandarí, podem sospitar (i encertarem) que els que saben basc s'acosten a un milió, que els hispanoparlants potser són uns dos-cents quaranta milions, que hi ha prop de deu milions de catalanoparlants i que de xinesos que realment parlin xinès mandarí n'hi ha dos o tres-cents milions menys del que suposam en principi.

Llengua i integració: més ecologia naturalista que no ecologia humana

De l'anàlisi de la realitat formenterera hi ha una cosa que, en principi, sorprèn: Formentera deu ser l'illa de tot el conjunt baleàric que presenta un nivell més elevat de consciència ecològica entre els seus habitants. De consciència ecològica entesa en el sentit restrictiu de consciència de la necessitat de defensar l'entorn natural i el medi ambient. Més del 75% de la població considera que les Salines haurien de ser parc natural, que s'hauria de tendir al creixement zero, que s'haurien

de posar normes que impedisin completament d'urbanitzar unes determinades zones de l'illa, etc. Ja voldríem, a les altres illes, aquest nivell de consciència ecològica pel que fa al medi natural!

La consciència ecològica restringida sol anar paral·lela amb la consciència ecològica en un sentit més ampli: és ben normal que un individu que defensa el medi natural se senti arrelat a la terra, defensi unes certes tradicions i formes de vida específiques, així com la cultura i la llengua autòctones.

Precisament ha estat el paradigma de l'Ecologia el primer que ha propugnat una visió global de la realitat, i aquest mèrit, efectivament, ningú no l'hi pot discutir.

A Formentera, però, trobam una notable disfunció entre plantejament d'ecologia restringida i plantejaments sociològics en un sentit ampli. És a dir, mentre que hi ha una gran consciència pel que fa a la defensa del medi natural, aquesta consciència disminueix notablement a l'hora de parlar del medi cultural (entenen per medi cultural, forma de vida, cultura, llengua, literatura...).

La població immigrada que viu a l'illa (devers un 40% del total) es pot dividir en dos grans blocs: treballadors poc qualificats, per un cantó, i petit i mitjà empresariat (i alguns professionals liberals), per l'altre. El grau de coneixement confessat del català és superior entre els primers que no entre els segons. En qualsevol cas, sol ser notablement baix. Això ens indica que la població immigrada no està integrada lingüísticament ni culturalment. I, mentre els treballadors menys qualificats estan millor disposats a integrar-s'hi, els sectors del "despotisme il·lustrat" a què ens referíem abans, no en té cap intenció: al contrari, conceben com a desitjable una futura Formentera de parla espanyola. Recordem, en aquest sentit, maniobres com la unificació de centres escolars de primària a Sant Francesc Xavier.

A Sant Francesc hi ha dos centres de primària: un, el C.P.

Sant Francesc Xavier, amb una certa implantació de l'ensenyament en català; l'altre, el C.P. Mestre Lluís Andreu, que funciona bàsicament en espanyol. Des d'instàncies oficials i poders públics —educatius i no educatius— s'ha promogut la fagocitació del primer centre pel segon. L'objectiu, al nostre entendre és claríssim (ja el poden disfressar tant com vulguin): liquidar la línia d'ensenyament en català existent al C.P. Sant Francesc. La maniobra s'ha produït enmig de l'atonía general de la població i sense una intervenció decidida per part dels diquem-ne "sectors intel·lectuals" autòctons.

L'intent de construir una urbanització disfressada de càmping a Ca Marí va mobilitzar tota l'illa, però la liquidació dels pocs avanços que s'aconseguien per a la llengua catalana deixa la societat absolutament indiferent.

I encara no hem esmentat el problema més gran que presenta aquesta desatenció cap al procés de normalització lingüística: i és que aquesta desatenció és viscuda com la cosa més natural del món per part de la societat.

Hi ha, malgrat tot, un pòsit de catalanitat indiscutible. Si continuam fent referència a les dades lingüístiques que apareixen al cens de població de Formentera, el grau de coneixement de la llengua (a nivell oral i escrit) confessat per la població camperola de la Mola és similar al que confessen tenir els i les estudiants de l'Institut d'Ensenyament Secundari de Formentera. La dada és també força interessant: ens mostra que la gent autòctona de l'illa d'una certa edat no vol que la llengua desaparegui —per aquest motiu donen el toc optimista a les dades que se'n poden extreure—, mentre que allò que manifesten els/les estudiants probablement s'ajusta més a la realitat.

No es podria bastir un discurs ecològic no restringit? Crec que la societat de Formentera, en el seu conjunt, hi sortiria guanyant.

BERNAT JOAN I MARÍ